

TRABZON İLİNİN SANAYİ COĞRAFYASI ÖZELLİKLERİ

The Features of Industrial Geography of Trabzon Province

Doç. Dr. İbrahim GÜNER*

Doç. Dr. Hakkı YAZICI**

Yrd.Doç. Dr. Serkan DOĞANAY**

Özet :

Trabzon, Osmanlı Dönemi'nden kalma potansiyeli ve Cumhuriyet Dönemi'nde zaman zaman hızlanan sanayileşme hareketine rağmen bu alanda yeterince gelişmemiş illerden biridir. Doğal zenginliklerin fazla olmayışı, büyük ulusal pazarlardan uzak oluşu, nitelikli işgücü eksikliği, altyapı yatırımlarının yetersizliği, ulaştırma maliyetlerinin yüksekliği, gelir düzeyinin yetersizliği nedeniyle iç talebin düşük seviyelerde olması ve diğer olumsuz etkenler özel sektörü yatırım yapmaktan caydıran belli başlı unsurlar arasındadır.

Sayısal bakımdan Trabzon sanayiinde "küçük işletmeler" hâkimdir. Ancak, çalışanlar sayısı ve katma değer kriterleri esas alındığında, il sanayiinde büyük tesisler öne geçmektedir. İlin tesis sayısı bakımından başta gelen sanayi kolu dokuma-giyim-deri ve mamulleri sanayii sektörü, çalışanlar sayısı bakımından başta gelen sanayi dalı ise gıda-içki ve tütün sanayii sektörüdür. Bu durum, Trabzon sanayiinde tüketim malları üreten sanayi kollarının hâkim durumda olduğunu göstermektedir.

Trabzon İlindeki sanayi tesislerinin ve sanayi işçilerinin büyük bir kısmı, nüfus, yerleşme ve iktisadi faaliyetlerin yoğunluk kazandığı kıyı kesiminde toplanmıştır. Bu toplanmada, kıyı kesiminin, tarımsal hammadde kaynakları, işçi, pazar, ulaşım ve sermaye birikimi gibi sanayinin ana kuruluş faktörleri açısından elverişli koşullara sahip olması baş rolü oynamıştır. Buna karşılık, iç kesim-

* Muğla Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Muğla.

** Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Erzurum.

lerde yer alan Tonya, Şalpazarı, Maçka, Hayrat, Çaykara, Dernekpazarı, Düzköy ve Köprübaşı ilçelerinde çok az sayıda sanayi tesisi bulunmaktadır.

Abstract :

Despite the potential inherited from the Ottoman Era and industrial developments which sporadically gained acceleration in the period of Republic, Trabzon is one of the underdeveloped provinces in this respect. Due to lack of natural resources, being far away from the national markets, lack of qualified manpower and investments in infrastructure, high cost of transportation, low income level and other negative factors are some of the reasons which deter the private sector from investing in the area.

Small industries are dominant in the industry of Trabzon Province. But when the number of the employed and value-added criteria are taken into account, big plants are great in number. Outstanding industrial sector regarding the number of plants in the industry of weaving-leather and their products. In terms of manpower the major industries are food-alcoholic drinks and tobacco industries in Trabzon.

Majority of the industrial plants and workers are centred along the coast where population, settlement and economic activities have intensified. That the coastline has suitable conditions in terms of main establishments factors of the industry such as agricultural raw materials, manpower, transport and the accumulation of capital played a major role in this centralization. On the other hand, there is a very limited number of industrial plants in the towns of Tonya, Şalpazarı, Maçka, Hayrat, Çaykara, Dernekpazarı, Düzköy and Köprübaşı, which are located in inner areas.

TRABZON İLİ'NİN SANAYİ COĞRAFYASI ÖZELLİKLERİ

The Features of Industrial Geography of Trabzon Province

GİRİŞ

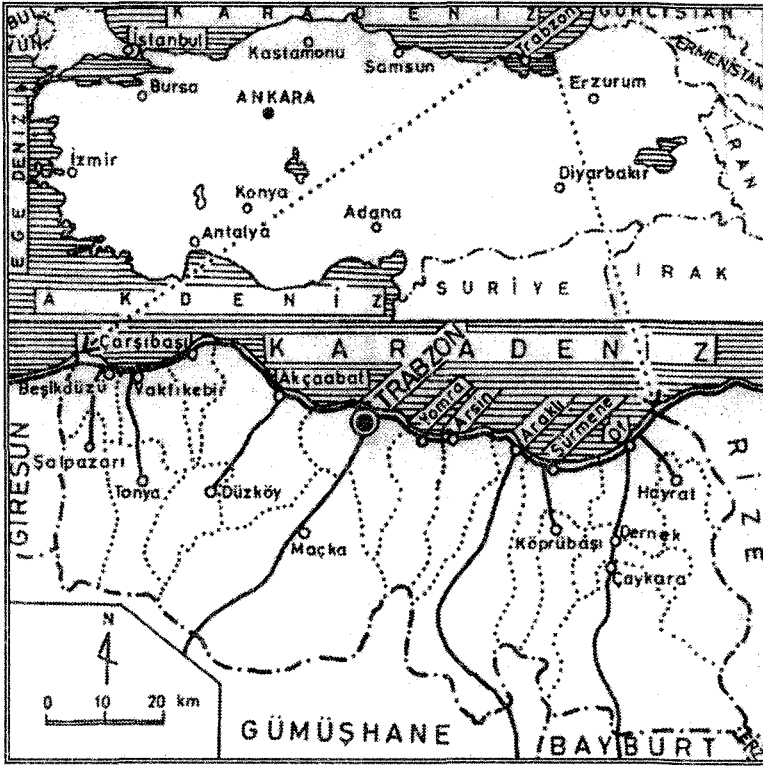
Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan Trabzon İli 4 685 km²'lik yüzölçümüyle ülke topraklarının % 0.6'sını kaplamaktadır. İl toprakları yönetsel bakımdan, batıdan Giresun'un Eynesil, güneyden Gümüşhane'nin Torul ve Merkez, Bayburt'un Aydıntepe ve Merkez, doğudan Rize'nin İkizdere ve Kalkandere ilçeleriyle çevrilidir (Şekil 1). İlin kuzeyinde 114 km'lik Karadeniz kıyıları uzanır; güneyinde ise Kuzey Anadolu Dağları doğal bir set gibi yükselir.

Trabzon, öteki Doğu Karadeniz Bölümü illeri gibi oldukça dağlık bir yörede yer alır. İl topraklarının % 30'u dağlık, % 60'ı kıyıda içeriyeye doğru gitikçe yükselen ve ortalama eğim değerleri 25-30(arasında değişen alanlar biçimindedir. Kalan % 10'luk kesim ise düzlük alanlardan oluşmaktadır.

İl, yerüstü su kaynakları bakımından çok zengindir. Akarsular, ilin güneyindeki yüksek dağlık yörelerden doğar. Akışları düzensiz olan bu akarsular, güneydeki yüksek dağ sıraları ve platolarda derin vadiler açarak Karadeniz'e ulaşır. Bu akarsuların hemen tümü, çok küçük alüvyal kıyı düzlükleri oluşturur. İldeki akarsuların uzunluğu 50 km'yi pek aşmaz. En büyük akıma karların ve buzların eridiği aylarda erişen ve yatak eğimleri oldukça fazla olan bu akarsular zengin bir hidroelektrik potansiyeline sahiptirler.

Güneydeki karasal Doğu Anadolu'dan yüksek sıradağlar ile ayrılan il toprakları sürekli bir buharlaşma kaynağı olan ve aynı zamanda sıcaklık rejimini belirleyen Karadeniz sayesinde her zaman nemli ve ılıman subtropikal bir iklimin etkisindedir. Bu olumlu etkiler özellikle kıyı kesiminde daha belirgindir. Buna karşılık güneydeki yüksek dağlara yaklaştıkça sıcaklık değerlerinde büyük düşme görülür. Kıyı kesiminin en belirgin termik özelliği yaz ve kış ayları arasındaki sıcaklık farkının az olmasıdır. Bakı şartları nedeniyle biraz daha az yağış alan Trabzon (yıllık ortalama yağış 823 mm) ve Tonya (yıllık ortalama yağış 979 mm) dışında yağışlar kıyı şeridi boyunca yılda 1000 mm'yi aşar (Vakfıkebir 1310 mm, Sürmene 1291 mm). En çok yağış sonbahar ve kış ay-

larında, en az yağış ilkbaharda düşer.

Şekil 4. Trabzon İli'nin Lokasyon Haritası.

Her zaman nemli subtropikal iklim sayesinde il toprakları, 2000 m'yi aşan dağlık kesimler dışında, doğal orman alanıdır. Ama özellikle kıyı şeridinde bu ormanların çoğu tahrip edilmiş, yerini tarım alanlarına ve çalı formasyonuna bırakmıştır. Günümüzde il alanının % 23.4'ü ekili-dikili alanlardan, % 39'u orman ve fundalık alanlardan, % 24'ü çayır ve meralardan, % 14'ü ise ürün getirmeyen alanlardan oluşmaktadır.

1997'de 846 876 kişilik nüfusuyla ülke nüfusunun % 1.4'ünü barındıran Trabzon, bu açıdan 21. il durumundaydı. Aynı yıl ilde km'de 182 kişi yaşıyordu. Bu sayı ülke ortalamasının (82 kişi) çok üzerindediydi.

Trabzon İli'nin 4 685 km('lik yönetim bölgesi içinde merkez ilçeyle birlikte 18 ilçe, 6 bucak ve 543 köy yönetim birimi bulunmaktadır.

A- Trabzon Sanayinin Kuruluş Yeri Faktörleri

1. Hammadde Kaynakları

İlman ve yağışlı bir bölgede yer alan Trabzon İli'nde ekonomik yaşam büyük ölçüde sanayi bitkilerinin ağırlıkta olduğu tarla tarımıyla meyvecilik ve hayvancılığa dayanır.

İlde, sanayi bitkilerinden tütün, çay, patates, tahıllardan mısır, baklagillerden fasulye ve çeşitli sebzeler üretilir. Tahıl, baklagiller, patates ve sebze üretimi yerel tüketime yöneliktir. Başta fındık olmak üzere çay ve tütün ilin başlıca ticarî tarım ürünleridir.

Trabzon, hayvancılık ve hayvan ürünleri bakımından Doğu Karadeniz Bölümü'nün en önemli ilidir. İl tarımsal üretim değerinin % 32.1'i hayvancılıktan sağlanır¹. İlin hayvan varlığında sığırın ağırlıklı bir yeri vardır. Her aile 3-4 baş sığır yetiştirir. İlde, çayır ve meraların büyük ölçüde daralması yüzünden, mera hayvancılığının yerini besi hayvancılığı almaktadır. Özellikle, süt sığırcılığı hızla gelişmektedir. İlde eskiden beri geleneksel olarak arıcılık da yapılmaktadır.

Kıyıda balıkçılık gelişmiştir ve bazı yıllarda çoğu hamsi olmak üzere avlanan su ürünleri miktarı 20 000 tonu geçer. Ancak ilin 1999 yılındaki su ürünleri üretimi 5 683 ton kadardı. Üretilen bu su ürünleri, halkın başlıca besinini oluşturduğu gibi, balıkyağı ve balık unu fabrikalarının kurulmasına da zemin hazırlamıştır. Ayrıca bu iktisadi faaliyet kesimi ilde balıkçı teknesi yapımının gelişmesini de teşvik etmiştir.

Trabzon il alanının yaklaşık % 39'unu kaplayan ormanlardan üretilen tomruk, ilin diğer önemli bir endüstriyel hammadde kaynağıdır. 1999 yılında Trabzon ormanlarından 16 316 m³ tomruk, 5 069 m³ (maden direği, 2 m³ tel direk, 316 m³ sanayi odunu, 2 118 m³ kâğıtlık odun ve 3 799 m³ de yakacak odun elde edilmiştir². Bu hammadde kaynağına bağlı olarak ilde, gelişmiş bir orman ürünleri sanayii vardır.

Jeolojik yapısında volkanik olayların önemli rol oynadığı il topraklarında, çeşitli maden yataklarına rastlanır; ama çoğu rezerv bakımından yetersiz ya da ulaşılması zor yerlerde-dir. MTA yetkililerinin çalışmaları sonucu il sınırları içinde 54 adet metalik maden (bakır, kurşun, çinko, demir ve manganez) yatak ve zuhuru tespit edilmiştir³. Bu yataklardan 8 tanesinde rezerv belirleme çalışmaları yapılmıştır. Bu yataklarda; 95 415 ton metal bakır, 24 940 ton kurşun, 30 590 ton çinko tespit edilmiştir. Bunlardan Sürmene-Kutlular yatakla-

rı Karadeniz Bakır İşletmeleri tarafından 1985-1995 yılları arasında işletilmiştir. Maçka-Gümüşki kurşun-çinko yatağı ise 1992 yılından beri özel bir şirket tarafından işletilmektedir.

Trabzon İli sınırları içinde 15 adet endüstriyel hammadde yatak ve zuhuru tespit edilmiştir. Bu yataklarda; 426 300 ton seramik sanayii hammaddeleri (kaolin, illit, bentonit) ve milyonlarca ton inşaat sanayi hammaddeleri (kil, kireçtaşı, tras, tuğla-kiremit toprağı ve granit mermer) belirlenmiştir. Bunlardan Merkez İlçe-Düzalan (kil), Maçka-Altındere (kireçtaşı), Araklı-Taşönü (kıltaşı, kireçtaşı) ve Arsin-Kuzguncuk (tras) yatakları Trabzon Çimento Sanayii tarafından işletilmektedir.

2. Nüfus ve İşgücü

Trabzon nüfus büyüklüğü bakımından Türkiye'nin nispeten önemli illerinden biridir. 1997'de 846 876 kişilik nüfusuyla 21. il durumunda olan Trabzon'da, ülke toplam nüfusunun % 1.4'ü yaşıyordu. Aynı yıl, il nüfusunun % 43,5'i kentsel nüfustan, % 56,5'i ise kırsal nüfustan oluşmakta idi. Bu sonuç ise il nüfusunda kırsal nüfusun ağırlığının günümüzde de sürdüğünü göstermektedir. İlin 10 000'in üzerinde nüfusa sahip yerleşmeleri, Trabzon (182 552), Akçaabat (36 059), Vakfıkebir (31 442), Beşikdüzü (26 565), Of (22 185), Araklı (17 312), Sürmene (17 220), Maçka (13 596), Tonya (11 422) ve Yomra (10 254)'dir.

İl nüfusunun (1990'da 795 849) % 34.2'si çocuklar (0-14 yaş grubu), % 60.5'i yetişkinler (15-64 yaş grubu) ve % 5.3'ü de yaşlılar grubunda (65 yaş ve üstü) yer tutmaktadır. Bu oranlar da gösteriyor ki Trabzon nüfusunda, genç nüfus kitlelerinin toplam nüfustaki payı oldukça yüksektir.

Trabzon İli'nde sanayi sektörünün istihdama katkısı çok düşüktür. Nitekim, 1990 sayımına göre, il faal nüfusunun % 6,42'sini oluşturan 23 941 kişi sanayi kesiminde çalışıyordu.⁴

İlde, istihdam olanaklarının kısıtlı olması, artan nüfusunun bir kısmının işsiz kalmasına yol açmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, Trabzon, dışa göç verme bakımından Türkiye'nin en önde gelen illeri arasında yer alır. İldeki vasıfsız işçilerin, yeni kurulacak sanayi tesisleri için potansiyel bir işgücü oluşturduğuna şüphe yoktur. Ancak bu vasıfsız işgücü kitlesinin eğitilerek usta fabrika işçileri durumuna getirilebilmesi için zamana ihtiyaç vardır.

Trabzon ilinde mevcut olan 24 000 civarındaki sanayi işgücünde belli bir sanayi kültürünün geliştiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla vasıfsız işçi-

lerin eğitilerek usta birer sanayi işçisi durumuna getirilmesinde, bu kesimin bilgi ve tecrübelerinden yararlanılabilir. Ayrıca ilde geleneksel el sanatları da-
lında uzmanlaşmış çok sayıda işgücü bulunmaktadır. Bunların organize edi-
lerek fabrika işçileri durumuna getirilmesi, istihdam ve endüstriyel üretimin
arttırılması açısından büyük yararlar sağlayabilir. Doğu Karadeniz Silah Pro-
jesi çerçevesinde kurulan TİSAŞ (Trabzon Silah Sanayii AŞ) bu yöndeki giri-
şimin güzel bir örneğini oluşturur.

3. Enerji Üretimi

Bugünkü bilgilerimize göre Trabzon, petrol, doğal gaz ve kömür gibi ya-
kıt madenlerinden yoksun olan bir ildir. Buna karşılık, ilin hızlı akışlı küçük
akarsularının yüksek bir hidroelektrik potansiyeli bulunmaktadır. İlde, elekt-
rik enerjisi üreten tesis yoktur. İhtiyaç duyulan elektrik enerjisi enterkonnek-
te sisteminden karşılanmaktadır. Dolayısıyla ilde enerji kaynaklarının sanayi
tesislerinin lokasyonu üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını söyleye-
biliriz.

Bir toplumun kalkınması, özellikle kentleşme ve sanayileşme ile enerji
üretimi arasında yakın bir ilgi vardır.⁵ Dolayısıyla, bir ülke veya bölgede kişi
başına yıllık elektrik tüketimi o ülke veya bölgedeki şehirleşme ve sanayileş-
me düzeyi hakkında açık bir fikir verir.

1995 yılı verilerine göre, Trabzon İli'nde kişi başına elektrik tüketimi 437
kws kadar olup bu miktar 970 kws olan ülke genelinin oldukça altındaydı.⁶
İlde toplam içinde (351 820 000 kws) en fazla elektrik tüketimi meskenlerde-
dir (% 41.5). İkinci sırada ise sanayi (%22.1) gelmektedir.⁷ İlde sanayi kes-
minin elektrik tüketimindeki payı, Türkiye geneli için % 48.3 olan orana gö-
re oldukça düşük bir düzeydedir. Bu da, ildeki şehirleşme ve sanayileşme dü-
zeyinin ülke geneline göre daha düşük olmasının bir sonucudur.

Elektrik enerjisinin yanı sıra Trabzon İli'nde faaliyette olan ve sanayi sici-
line kayıtlı bulunan sanayi kuruluşları tarafından 1994 yılı itibariyle 1 242 ton
motorin, 7 680 ton fuel-oil, 63 736 ton odun-kömür ve 16 920 ton petrokok
kullanılmıştır.⁸

4. Ulaşım Faaliyetleri

Bilindiği üzere ulaşım faaliyetlerinin, modern sanayi tesislerinin kurulma-
sı ve gelişmesi üzerinde çok büyük bir etkisi vardır. Çünkü, sanayi tesislerine
hammadenin taşınması ve üretilen ürünlerin pazarlanması, işçilerin tesislere
gidiş-gelişleri, hammadde ve pazar sahalarıyla haberleşmenin sağlanması için

kara, demir, deniz ve hava ulaşımı ile haberleşme sistemlerinin gelişmiş olması gerekir⁹.

Bölgenin topografik özelliği nedeniyle en önemli ulaşım aksı, sahilinden geçen ve kıyı yerleşimlerini ülkenin diğer kesimlerine bağlayan karayoludur. Bu aksın dışındaki mahalli ulaşım bağlantıları zayıftır. E-390 karayolu, Doğu Karadeniz Bölümü'nün en önemli limanı olan Trabzon Limanı'nı Gümüşhane üzerinden Erzurum'a, oradan da E-23 karayolu ve Doğubeyazıt Sınır Kapısı üzerinden İran'a bağlar. Bu nedenle Trabzon, tarih boyunca zaman zaman çok büyük önem kazanan uluslararası ticarete sahne olmuştur.¹⁰ Özellikle 1988 yılında Sarp Sınır Kapısının açılmasıyla, şehrin ticaret fonksiyonu, eskiye kıyasla gerek çeşitlilik gerekse potansiyel bakımından önemli bir artış eğilimine girmiştir.¹¹ Trabzon'un önemli bir ticaret merkezi olmasının, şehirde sanayi faaliyetlerinin kurulması için uygun koşullar yarattığı söylenebilir.

1956 yılında yapımı tamamlanarak hizmete açılan Trabzon Havaalanı, uzun yıllar büyük uçakların iniş-kalkışına yeterli olmamıştır. Ancak, 1973'te başlatılan genişletme çalışmaları sonucunda bugün her türlü uçağın inip kalabileceği durumda bulunmaktadır. Halen Trabzon Havaalanı birçok yerli ve yabancı havayollarına ait değişik büyüklükteki uçakların ihtiyaçlarına cevap verebilmektedir. Meydanın yıllık kapasitesi 300 000 yolcudur. Havaalanının mevcudiyeti Trabzon'un diğer coğrafyalarla olan sosyal, ekonomik ve kültürel bağlarını güçlendirmektedir.

5. Sermaye ve Pazar

Sanayi tesislerinin gittikçe gerek daha geniş kapasiteli, gerekse daha fazla makineleşmekte olmaları dolayısıyla günümüzün sanayi kuruluşları eskilere oranla çok daha fazla sermaye isteyen teşebbüsler haline gelmişlerdir. Bu nedenle sanayi faaliyetlerinin kuruluş şartı olarak "sermaye" gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Buna karşılık "tesis yeri" üzerindeki etkisi, işçi unsuru gibi, mobil bir faktör olması nedeniyle, azalmaktadır.¹²

1996'da il Gayri Safi Hasılası 136,264 trilyon TL olarak gerçekleşmişti. Aynı yıl Trabzon'un yurt içi gayri safi hasıladaki payı % 0.9 idi. Bu payıyla Trabzon, iller arası sıralamada 28. durumdaydı. İlde kişi başına düşen 2 137 \$'lık Gayri Safi Hasıla, Türkiye ortalamasının (2 888 \$) biraz altındaydı. Kişi başına düşen Gayri Safi Hasıla açısından Trabzon, iller arasında 40. durumdaydı. Doğu Karadeniz illeri arasında ise Artvin (2 835 \$) ve Rize'den (2 598 \$) sonra en yüksek kişi başına Gayri Safi Hasıla Trabzon'da görülüyordu.¹³

Trabzon İli'nde gelir düzeyinin Türkiye geneline göre biraz düşük olmasının, ilde sanayileşme için gerekli yerel sermaye birikimini ve pazar koşullarını belli bir düzeyde kısıtladığı söylenebilir.

1996'da il Gayri Safi Hasılasının % 24.1'i tarımdan, % 20.5'i ticaretten, % 15.6'sı ulaştırma ve haberleşmeden, % 15.2'si devlet hizmetlerinden, % 12.2'si sanayiden, % 5.4'ü inşaat ve % 7'si de diğerlerinden sağlanmıştı.¹⁴ Bu da gösteriyor ki, Trabzon İli'nde sermaye birikiminde başta gelen sektörler sırasıyla tarım, ticaret, ulaştırma ve haberleşme, devlet hizmetleri ve sanayidir. Ancak, yerinde yaptığımız mülâkatlarda, ildeki sermaye birikiminin il içindeki sanayi yatırımlarından çok il dışındaki yatırımlar için harcandığı tespit edilmiştir.

1996 yılı itibarıyla, ilin sanayi sektöründe; kamu sektörünce 1 adet projeye 8 milyar TL'lik (Türkiye toplamının on binde 7'si), özel sektöre verilen yatırım teşvik belgeleri çerçevesinde de 21 adet projeye 5 079 604 000 000 TL'lik yatırım yapılmıştı (Türkiye toplamının % 0.3'ü).¹⁵ Bu yatırım değerleri de gösteriyor ki, 1996 yılında il sanayi sektörüne yapılan kamu yatırımları oldukça düşük bir düzeyde kalmıştır.

1998'de Trabzon İli'nde, 10'u devlet sektörüne, 68'i de özel sektöre ait olmak üzere, toplam 78 adet büyük sanayi tesisi (10 ve daha fazla işçi çalıştıran tesisler) vardı. Devlete ait tesislerin, 8 adeti çay fabrikasından, 2 adeti de yaprak tütün işleme tesislerinden oluşmaktadır.

Sanayileşmede, pazar fonksiyonu da önemli rol oynar. Öncelikle, alım gücü yüksek kalabalık nüfus bölgeleri, sanayi tesisleri için çok güçlü çekim bölgeleri oluşturmuşlardır. Böyle olmakla birlikte, pazarın büyüklüğüne ek olarak, sanayi tesislerinin niteliği de, "kuruluş yeri seçimi"nde etkili bir rol oynar. Gerçekten de, dayanıklı tüketim malları imal eden bir sanayi tesisinin, mutlaka pazar alanlarında kurulmuş olması gerekmez. Buna karşılık, gıda sanayinin pazara daha çok bağımlı olduğu görülür. Günümüzde ulaşım olanaklarının gelişmiş olması, sana tesislerinin kuruluş yeri seçiminde Pazar faktörünün etkisini azaltmıştır. Bununla birlikte, satın alma gücü yüksek ve kalabalık bir nüfusun varlığı, kısa zamanda ve taşıma ücretleri sınırlı bir pazarlama faaliyetini teşvik edeceğinden, sanayiciler genellikle bu gibi yoğun nüfus bölgelerine yatırım yapmayı tercih ederler.

1996 yılında, il Gayri Safi Hasılasının % 44.1'i Merkez İlçe'de, % 16.0'sı Akçaabat İlçesi'nde, % 6.4'ü Of İlçesi'nde, % 4.9'u Araklı İlçesi'nde ve %

28.6'sı da kalan 14 ilçede yaratılmıştı. Bu da, pazarın büyüklüğü açısından, Trabzon İli'nde başta gelen ilçelerin Merkez İlçe, Akçaabat, Of ve Araklı olduğunu göstermektedir. Bunlardan Merkez İlçe, önemli bir transit ticaret merkezi ve ilin tek büyük kentsel yerleşmesi (1997'de 182 552 nüfus) olması nedeniyle, Trabzon İli'nin en önemli yerel pazarını oluşturmaktadır.

Ülke içinde bölgesel ölçekli bir ticaret merkezi olan Trabzon şehri, Trabzon İli yanında, etki sahasına da ticaret hizmetleri sunmaktadır. Kentin etki sahası genel hatlarıyla, Giresun, Ordu, Gümüşhane, Rize ve Artvin illeriyle sınırlıdır.¹⁶ 1997 sayım sonuçlarına göre, şehrin bu art ülkesinde, 1.125.000 dolayında nüfus yaşıyordu. Ancak bu sahalardaki nüfusun alım gücünün az dolayısıyla da tüketim düzeyinin düşük olması, satış olanaklarını nispeten kısıtlamaktadır. Buna karşılık; ilin Doğu Karadeniz sahil yolu vasıtasıyla Sarp Sınır Kapısı üzerinden Gürcistan'a bağlı olması, Trabzon Limanı'nın İran transit ticaret yolunun başlangıç noktasında yer alması, Trabzon Limanı üzerinden Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelere ve diğer ülkelere ihracat olanaklarının bulunması ve ilin ana karayollarıyla ülke pazarlarına bağlı olması, ilin sanayileşmesinde önemli avantajlar olarak değerlendirilebilir .

B- SANAYİNİN YAPISI ve GELİŞİMİ

Trabzon yöresinin mamul madde ihtiyacı 19. yüzyıla kadar elverişli doğal ve beşeri koşulları içinde doğan ve gelişen ev ve atölye tipi imalatla karşılanmaktaydı. Osmanlılar Döneminde keten bezi ve ipek dokumacılığı, mum üretimi, tekne yapımı, ayakkabıcılık ve kuyumculuk, yörenin önde gelen küçük sanayi dallarıydı.¹⁷

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bir yandan Avrupa makine ürünlerinin ezici baskısı, öte yandan azınlıklardan ustaların Trabzon'dan ayrılması, Türk usta ve yardımcılarının savaşlarda ölmesiyle ilin sanayi kesimi önemli ölçüde geriledi.

Cumhuriyet Dönemi'nde Trabzon sanayiinin yapısı ve gelişimi hakkındaki bilgilerin ana kaynaklarını sanayi sayımları oluşturmaktadır. Ayrıca, Devlet İstatistik Enstitüsünün "Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri" konulu yayınları da ildeki sanayi faaliyetlerinin çeşitli özelliklerinin incelenmesinde yararlanılabilecek kaynaklar arasındadır.

1927 Sanayi Sayımı sonuçlarına göre, Trabzon'da 692 sanayi işyeri vardı (Tablo 1). Bunların 215'i tek kişilik, 368'i 2-10 kişilik işletmelerdi. 10'dan çok

işçi çalıştıran işyeri sayısı ise 29'du. Görülüyor ki bu sayımda Trabzon'daki işyerlerinin çok küçük bir bölümü gerçekten sanayi işyerleri niteliği taşıyordu.¹⁸

Bu sayımda işyeri ve çalışan sayısı açısından ilk sırayı alan sanayi kolu, 297 işyeriyle (% 42.9) tarıma dayalı sanayi idi. Maden işleme ve makine sanayii 188 işyeriyle (% 27.2) ikinci sırayı; dokuma sanayii 106 işyeriyle (% 15.3) üçüncü sırayı; orman ürünleri sanayii 56 işyeriyle (% 8.1) dördüncü sırayı; inşaat sanayi 36 işyeriyle (% 5.2) beşinci sırayı almaktaydı. Kâğıt ve basım sanayii (4 işyeri) ile maden çıkarım sanayii (3 işyeri) ise oldukça önemsiz sanayi dallarıydı.

Tablo 4. 1927 Sanayi Sayımına Göre Trabzon'da İşyeri ve Çalışan Sayısı

Sektörler	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Maden Çıkarım Sanayii	3	38
Tarıma Dayalı Sanayi	297	1 141
Dokuma Sanayii	106	314
Ağaç Ürünleri Sanayii	56	121
İnşaat Sanayii	36	66
Maden, Maden İşletmesi ve Makine Sanayii	188	322
Kâğıt ve Basım Sanayii	4	10
Diğer Sanayi Dallar	2	3
TOPLAM	692	2 015

Kaynak: DİE, 1927 Sanayi Sayımı.

1932'de Trabzon'da, sanayinin gelişmesini sağlamak amacıyla, 1927'de çıkarılmış olan Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan (TSK) yararlanabilecek ölçek ve düzeyde 16 kuruluş vardı. Aynı yıl, bu fabrikalarda 542 kişi çalışmaktaydı. Kuruluşların 13'ü tarıma dayalı sanayi dalında yer alıyordu. Bunlar fındık kırma fabrikalarıyla balıkyağı ve şekerleme-helva üretim atölyeleriydi. Ötekiler, dokuma dalındaydı.¹⁹

1941'de ise TSK'den yararlanan kuruluş sayısı 4'e inmişti. Bunlar, yine fındık kırma, balıkyağı ve şekerleme-helva üretimiyle uğraşan kuruluşlardı.²⁰

İkinci Dünya Savaşı'nın, genel olarak tüm Türkiye'de olduğu gibi, il ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle 1940'lı yıllarda Trabzon sanayiinde büyük bir çöküşün yaşandığı söylenebilir. Nitekim, 1945 yılı verilerine göre, ildeki faal nüfusun yalnızca 7 450 kişisi veya % 3.9 kadarı sanayi sektöründe istihdam ediliyordu.²¹

1950'li yılların başlarından itibaren Türkiye genelinde başlatılan topyekün kalkınma hamlesi nedeniyle Trabzon sanayii de bir gelişme sürecine girmiştir. Özellikle, kıyı karayolunun bir bölümünün 1960'ların ortalarında tamamlanmasından ve limanın modern yükleme tesislerinin yapımından sonra çevre illerle ve dış ülkelerle ticareti gelişen ilde, özel kesim de imalat sanayii yatırımlarına yönelmiştir.

1964'te yayımlanan imalat sanayii sonuçlarına göre, Trabzon'da 10'dan çok kişi çalıştıran 23 işletme vardı. Bunların 3'ü kamu 20'si özel kesim işyerleriydi. Kamu kesimi işyerleri büyük ölçekli kuruluşlardı ve işyeri başına 200 çalışan düşmekteydi. Özel kesim işyerleri ise ortalama 19 kişinin çalıştığı orta ölçekli kuruluşlardı. Bu anket kapsamına giren tesislerde çalışan işçilerin % 61'i, yaratılan katma değer % 24'ü, ödenen ücretlerin % 56'sı kamu kesimine aitti.²²

1970'ler, Trabzon'da özel kesimin çok ortaklı kuruluşlar biçiminde orta ölçekli yatırımlara yöneldiği yıllardı. 1950'lerin ortalarından başlayarak canlanan ticaret ve çay, tütün, fındık tarımından sağlanan gelirin önemlice bir bölümü inşaat kesimine yönelirken, bir bölümü de sanayi kuruluşlarına kaymıştı.

1980 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı'na göre, ildeki toplam 2502 işyerinin 120'sinde 10 ve daha çok işçi çalışıyordu (Tablo 2). Bunların 30'u gıda, 26'sı metal eşya-makine ve teçhizat imalatı, 18'i dokuma, 17'si kimya ve 11'i taş ve toprağa dayalı sanayii dallarındaydı. Geri kalanları ise, ağaç ürünleri işleme, kâğıt, metal ana sanayii ve öteki dallarda idi.

Sanayi Kolu	T. İşyeri Sayısı	1 Kişilik	2-9 Kişilik	10 ve Daha Fazla Kişilik
Gıda-İçki-Tütün Sanayii	183	18	126	39
Dokuma-Giyim Eşyası ve Kürk-Deri Sanayii	666	269	379	18
Ağaç Ürünleri ve Mobilya Sanayii	460	97	361	2
Kâğıt ve Basım Sanayii	22	5	16	1
Kimya Sanayii	62	10	35	17
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	101	23	67	11
Ana Metal Sanayii	16	-	12	4
Metal Eşya-Makine ve Taşıt Araçları Sanayii	966	205	735	26
Diğer Sanayi Dallar	26	8	16	2
TOPLAM	2 502	635	1 747	120

Tablo 2. 1980'de Çalışan İşçi Sayısına Göre Sanayi İşyerleri

Kaynak: DİE, 1980 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı, Birinci Aşama İlk Geçici Sonuçları.

1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı'na göre Trabzon İli'nde, 1925 adet küçük sanayi tesisi (10'dan az işçi çalıştıran tesisler) ve 59 adet büyük sanayi tesisi (10 ve daha fazla işçi çalıştıran tesisler) vardı (Tablo 3).²³ 1980'de ilde 2382 adet küçük sanayi tesisi, 120 adet büyük sanayi tesisi bulunduğu göre, demek ki, 1980-1992 devresinde ilin sanayi tesisi sayısında, küçük tesislerde % 19.2'lik (457 adet); büyük tesislerde % 50.8'lik (61 adet); toplamda ise % 20.7'lik (518 adet) bir azalma meydana gelmiştir. Sanayi tesisi sayısındaki bu azalma, 1980-1992 devresinde il sanayi kesiminin büyük ölçüde gerileme gösterdiğini ortaya koymaktadır.

İldeki 1984 işletme içinde, 641 tesis ile (% 32.3) dokuma-giyim eşyası-deri ve mamulleri sanayii sektörü başta gelmektedir. Bunu, 481 tesisle (%24.2) ağaç ürünleri ve mobilya sanayii sektörü, 265 tesisle (% 13.4) gıda-içki-tütün sanayii sektörü izlemektedir. Daha sonra 72 tesisle (% 3.6) taş ve toprağa dayalı sanayii, 44 tesisle (% 2.2) kâğıt-kâğıt ürünleri ve basım sanayii, 40 tesisle (% 2.0) kimya sanayii ve 10 tesisle de (% 0.5) metal ana sanayii gelmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Trabzon'da Sanayi Kuruluşlarının Sektörel Dağılımı (1992).

Sanayi Kolu	Küçük Sanayi Tesisleri (1-9 kişilik)		Büyük Sanayi Tesisleri (10 ve daha fazla kişilik)		Toplam	
	Tesis Sayısı	%'si	Tesis Sayısı	%'si	Tesis Sayısı	%'si
Gıda-İçki Tütün Sanayii	234	11.8	31	1.6	265	13.4
Dokuma-Giyim Eşyası- Deri ve Mamulleri Sanayii	641	32.3	-	0.0	641	32.3
Ağaç Ürünleri ve Mobilya Sanayii	242	12.3	-	0.0	481	24.2
Kâğıt ve Basım Sanayii	44	2.2	-	0.0	44	2.2
Kımya Sanayii	34	1.7	6	0.3	40	2.0
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	65	3.2	7	0.4	72	3.6
Ana Metal Sanayii	4	0.2	6	0.3	10	0.5
Metal Eşya-Makine ve Taşıt Araçları Sanayii	422	21.3	8	0.4	431	21.7
TOPLAM	1 925	97.0	59	3.0	1 984	100.0

Kaynak: DİE, Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı, Birinci ve İkinci Aşama Sonuçları, Türkiye ve İller, 1992.

1992 yılı itibarıyla Trabzon İli'ndeki 1984 adet sanayi tesisinden 59'unda 10 ve daha fazla işçi çalışmaktadır. Bu rakama göre Trabzon sanayi tesisleri içinde büyük tesislerin oranı % 3.0 kadardır (Tablo 4). Dokuma-giyim eşyası-deri ve mamulleri sanayii, ağaç ürünleri ve mobilya sanayii ile kâğıt ve basım sanayii kollarında 10 ve daha fazla işçi çalıştıran tesis bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu dallardaki tesisler tümüyle küçük tesislerden oluşmaktadır. Diğer dallarda ise bu oran % 2.1 ile % 60 arasında oynamaktadır. Metal ana sanayii sektöründe 10 ve daha fazla işçi çalıştıran tesislerin oranı % 60'tır. Metal ana sanayii bu oran ile istisna teşkil etmektedir. Onu % 15'lik oran ile kâğıt ve basım sanayii sektörü, % 11.7 ile gıda-ıçki-tütün sanayii sektörü ve % 9.7 ile taş ve toprağa dayalı sanayi sektörü izlemektedir.

İşyerlerinin çalışan işçi sayısına göre tasnifi, Trabzon'da küçük sanayinin sayıca hakim durumda olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Trabzon'da Büyük Sanayi Tesislerinin Sektörel Dağılımı (1992).

Sanayi Kolu	Toplam	Büyük Sanayi Tesisi	%'si
Gıda-İçki-Tütün Sanayii	265	31	11.7
Dokuma-Giyim Eşyası- Deri ve Mamulleri Sanayii	641	-	0.0
Ağaç Ürünleri ve Mobilya Sanayii	481	-	0.0
Kâğıt ve Basım Sanayii	44	-	0.0
Kimya Sanayii	40	6	15.0
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	72	7	9.7
Ana Metal Sanayii	10	6	60.0
Metal Eşya-Makine ve Taşıt Araçları Sanayii	431	9	2.1
TOPLAM	1 984	59	3.0

Kaynak: DİE, Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı, Birinci ve İkinci Aşama Sonuçları, Türkiye ve İller, 1992.

1992 Sanayi ve İşyerleri Sayımı sonuçlarına göre, Trabzon İli sanayi sektöründe 10.133 kişi istihdam edilmekte idi. Bu istihdam edilen işgücünün yarısına yakını gıda-içki-tütün sanayii sektöründe çalışmakta, bu sektörü istihdam oranı bakımından ağaç ürünleri ve mobilya sanayii, metal eşya- makine ve taşıt araçları sanayii ve dokuma-giyim eşyası-deri ve mamulleri sanayii izlemektedir (Tablo 5). Gerçekten gıda-içki ve tütün sanayii sektörü toplam istihdamın % 47.4'ünü oluşturmaktadır. Bu sektörü ikinci sırada izleyen ağaç ürünleri ve mobilya sanayii sektöründe işgücünün % 12.5'i, metal eşya-makine ve taşıt araçları sanayii sektöründe % 12.3'ü, dokuma- giyim eşyası-deri ve mamulleri sanayii sektöründe ise % 12.0'si bulunmaktadır. Diğer sektörlerde istihdam edilenlerin oransal dağılımı dikkate alındığında bunların oldukça düşük olduğu görülür. Örneğin taş ve toprağa dayalı sanayiinde istihdam edilenlerin oranı % 7.1, kimya sanayiinde % 5.4, metal ana sanayiinde % 2.1, kâğıt ve basım sanayiinde % 1.1'dir.

1998 Yıllık Sanayi İmalat İstatistikleri'ne göre, Trabzon İli'nde 10 ve daha fazla işçi çalıştıran 78 adet sanayi tesisi vardı. Böylece, 1992'de 59 adet olan büyük işletmelerin sayısında 6 yıllık bir sürede 19 adetlik (% 32 oranında) bir artış meydana gelmiştir. Bu artışın temel nedeni, söz konusu devrede Arsin Organize Sanayi Bölgesi'nin işletmeye açılmasıdır. İldeki bu sanayi tesisleri içinde, 41 tesis ile (% 52.6) gıda-içki-tütün sanayii başta gelmektedir. Bunu 11

tesisle (% 14.1) metal eşya-makine ve teçhizat, 6'şar tesisle (% 7.6) dokuma-giyim-deri ve mamulleri sanayii ile taş-toprağa dayalı sanayiiler izlemektedir. Daha sonra 5 tesisle (% 6.4) kimya sanayii, 4'er tesisle (% 5.1) metal ana sanayii ve ağaç ürünleri ve mobilya sanayii ve 1 tesisle de (% 1.3) kâğıt-kâğıt ürünleri ve basım sanayii gelmektedir (Tablo 6).

Tablo 5. Sanayi Kuruluşlarında İstihdam Edilen Toplam İşgücünün Sektörlere Dağılımı (1992).

Sanayi Kolları	Küçük Sanayi Tesisleri (1-9 kişilik)		Büyük Sanayi Tesisleri (10 ve daha fazla kişilik)		Toplam	
	Çalışan Sayısı	%'si	Çalışan Sayısı	%'si	Çalışan Sayısı	%'si
Gıda-İçki-Tütün Sanayii	889	8.8	3 916	38.6	4 805	47.4
Dokuma-Giyim Eşyası- Deri ve Mamulleri Sanayii	1 213	12.0	-	-	1 213	12.0
Ağaç Ürünleri ve Mobilya Sanayii	1 269	12.5	-	-	1 269	12.5
Kâğıt ve Basım Sanayii	111	1.1	-	-	111	1.1
Kimya Sanayii	121	1.2	432	4.3	553	5.5
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	264	2.6	455	4.5	719	7.1
Ana Metal Sanayii	11	0.1	204	2.0	215	2.1
Metal Eşya-Makine ve Taşıt Araçları Sanayii	1 035	10.2	213	2.1	1 248	12.3
TOPLAM	4 913	48.5	5 220	51.5	10 133	100.0

Kaynak: DIE, Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı, Birinci ve İkinci Aşama Sonuçları, Türkiye ve İller, 1992.

Sanayinin durumuna işçi sayısı açısından bakıldığında ise; gıda-içki-tütün sanayininin başta geldiği görülür. Metal eşya-makine ve teçhizat sanayii bunu izlemektedir. Daha sonra sırasıyla; taş ve toprağa dayalı sanayii, ağaç ürünleri ve mobilya sanayii, metal ana sanayii, kimya sanayii, dokuma-giyim-deri ve mamulleri sanayii ve kâğıt-kâğıt ürünleri ve basım sanayii gelmektedir.

Tablo 6. 1998 Yıllık İmalat Sanayii İstatistiklerine Göre Trabzon'da Büyük Sanayi İşyerleri (10 ve Daha Fazla İşçi Çalıştıran Tesisler) ve Çalışan Sayıları.

Sanayi Kolu	Tesis Sayısı	%'si	İşçi Sayısı	%'si
Gıda-İçki-Tütün Sanayii	41	52.6	4 610	75.6
Dokuma-Giyim Eşyası-Deri ve Mamulleri Sanayii	6	7.6	75	1.2
Ağaç Ürünleri ve Mobilya Sanayii	4	5.1	303	5.0
Kâğıt ve Basım Sanayii	1	1.3	20	0.3
Kimya Sanayii	5	6.4	122	2.0
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	6	7.6	347	5.7
Metal Ana Sanayii	4	5.1	262	4.3
Metal Eşya-Makine ve Taşıt Araçları Sanayii	11	14.1	361	5.9
TOPLAM	78	100.0	6 100	100.0

Kaynak: DIE, Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı, Birinci ve İkinci Aşama Sonuçları, Türkiye ve İller, 1992.

Büyük sanayi tesislerinin çalışanlar ortalamasına göre ortalama büyüklükleri sanayi kollarına göre değişiklik göstermektedir. Trabzon ortalaması 78.2 olan büyük sanayi tesislerinde ağaç ürünleri ve mobilya sanayiinde 75.8, metal ana sanayiinde 65.5, taş ve toprağa dayalı sanayiinde 57.8, metal eşya-makine ve teçhizat sanayiinde 32.8, Kimya-kauçuk ve plastik sanayiinde 24.4, kâğıt-kâğıt ürünleri ve basım sanayiinde 20.0, dokuma-giyim eşyası-deri ve mamulleri sanayiinde 12.5 gibi çoğu sanayi kolunda Trabzon ortalamasının altında büyüklükler görülmektedir. Buna karşılık, gıda-içki ve tütün sanayii tesisleri 122.4 olan çalışanlar ortalamasıyla Trabzon ortalamasının oldukça üstünde bir değere sahip bulunmaktadır.

1998 yılına ait imalat sanayii sonuçlarına göre, Trabzon'da 10'dan çok kişi çalıştıran 78 tesisin 10'u kamu 68'i özel kesim işyerleriydi. Kamu kesimi işyerleri büyük ölçekli kuruluşlardı ve işyeri başına 270 çalışan düşmekteydi. Özel kesim işyerleri ise ortalama 50 kişinin çalıştığı orta ölçekli kuruluşlardı. Bu anket kapsamına giren tesislerde çalışan işçilerin % 44.4'ü, yaratılan katma değer % 48.4'ü, ödenen ücretlerin % 71'i kamu kesimine aitti.²⁴

Trabzon İli sanayiinde, işletme işçi sayısı bakımından, gıda-içki-tütün sa-

nyii, metal eşya-makine ve teçhizat sanayii, dokuma sanayii ve taş-toprağa dayalı sanayii sektörleri, 10 kişi ve üzerinde işçi çalıştıran işletmeler içinde % 81.9'luk bir paya sahiptir. Bu dört sektörde çalışanların toplamı da, toplam sanayi işçisi sayısında % 88.4'lük bir oranı oluşturmaktadır. Özellikle gıda-içki-tütün sektörünün toplam tesis sayısında % 52.6'lık, sanayi işçileri toplamında ise % 75,6'lık bir paya sahip olması, ildeki büyük sanayi tesislerinin bu sektörde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu açıdan ildeki imalat sanayii daha çok tüketim malları üreten bir sanayi durumundadır.

Sanayi sektörünün ilin GSYİH'sındaki payları, 1975'te % 8,9, 1985'te % 15,5, 1995'te % 13,3, 1996'da ise % 12,4 olarak gerçekleşmiştir.²⁵ Buna bağlı olarak da, il imalat sanayinin katma değerinin Türkiye imalat sanayi katma değeri içindeki payı giderek azalmaktadır.

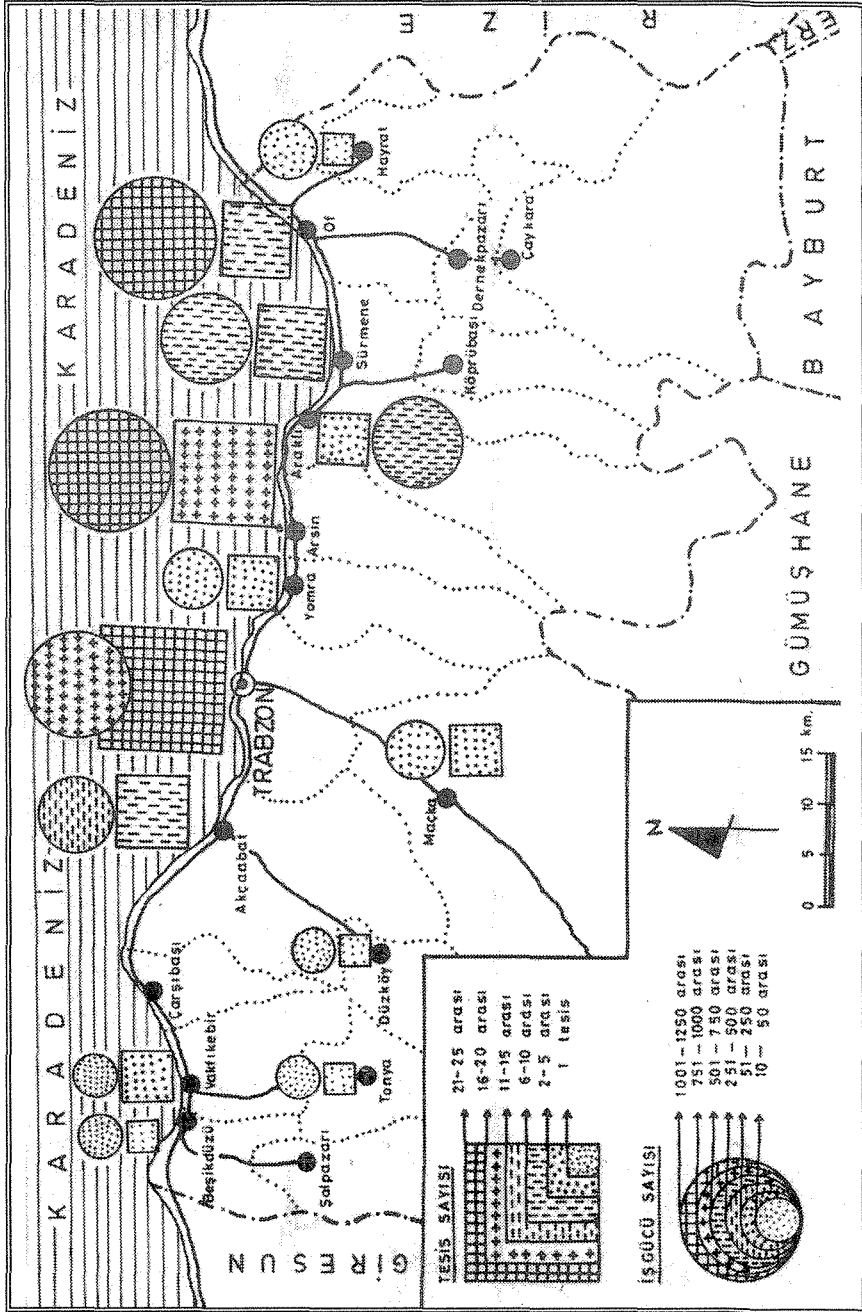
Sonuç olarak, Trabzon'da sanayileşme çabaları günümüze kadar olan dönemde istenen gelişmeyi gösterememiş, il hem kamu hem de özel sektör açısından uygun bir sanayi merkezi konumuna gelememiştir.

C. SANAYİ FAALİYETLERİNİN DAĞILIŞI

Trabzon'da sanayi faaliyetlerinin dağılışının belirlenmesinde, yalnızca büyük sanayi tesisleri esas alınarak, tesis sayısı ve çalışanlar ortalaması kriterleri kullanılmıştır. Sanayinin dağılışını görsel metotlarla sunmak için bu kriterlere göre 1998 yılına ilişkin bir dağılış haritası hazırlanmıştır (Şekil 2). Haritalamada 1998 Yıllık İmalat Sanayii İstatistiklerinden yararlanılmıştır.²⁶

Tabloda 7'de de açıkça görüldüğü üzere, tesis sayısı bakımından ilin başta gelen ilçeleri, Merkez İlçe, Arsin, Akçaabat, Of ve Sürmene'dir. Sanayi işçisi açısından ise Arsin ve Of ilçeleri başta gelmekte olup bu ilçeleri Merkez İlçe, Araklı ve Sürmene ilçeleri izlemektedir.

Trabzon ilindeki sanayi tesislerinin ve sanayi işçilerinin büyük bir kısmı, nüfus, yerleşme ve iktisadi faaliyetlerin yoğunluk kazandığı kıyı kesiminde toplanmıştır (Şekil 2). Bu toplanmada, kıyı kesiminin, tarımsal hammadde kaynakları, işçi, pazar, ulaşım ve sermaye birikimi gibi sanayinin ana kuruluş faktörleri açısından elverişli koşullara sahip olması baş rolü oynamıştır. Buna karşılık, iç kesimlerde yer alan Tonya, Şalpazarı, Maçka, Hayrat, Çaykara, Dernekpazarı, Düzköy ve Köprübaşı ilçelerinde çok az sayıda sanayi tesisi bulunmaktadır.

Şekil 2. Trabzon İli'nde Sanayi Tesisleri ve Çalıştırdıkları İşçii Miktarının İlçelere Göre Dağılımı

(10 ve daha fazla işçi çalıştıran tesisler)

Tablo 7. Trabzon'da Sanayi Kuruluşlarının İlçelere Göre Dağılışı

(10 ve Daha Fazla İşçi Çalıştıran Tesisler, 1998).

İlçe	Tesis Sayısı	%'si	Çalışanlar Ortalaması	%'si
Merkez İlçe	22	28.2	922	15.1
Akçaabat	7	9.0	410	6.7
Araklı	5	6.4	729	12.0
Arsin	19	24.4	1 381	22.6
Beşikdüzü	1	1.3	25	0.4
Düzköy	1	1.3	30	0.5
Hayrat	1	1.3	247	4.0
Maçka	2	2.6	70	1.1
Of	7	9.0	1 376	22.6
Sürmene	6	7.7	616	10.0
Tonya	1	1.3	30	0.5
Vakfikebir	2	2.6	30	0.5
Yomra	4	5.1	234	3.8
TOPLAM	78	100.0	6 100	100.0

Kaynak: DİE, Yıllık İmalat Sanayii İstatistikleri, 1998 ile Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası dokümanlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi ve bulunduğu bölgeye uygun sanayiler yaratmada önemli fonksiyonları olan organize sanayi bölgeleri, il ekonomisinde önemli yere sahiptir. Bu açıdan halen biri faaliyette bulunan (Arsin'de) ve ikisi de kuruluş aşamasında olan (Vakfikebir ve Beşikdüzü'nde) üç organize sanayi bölgesi mevcuttur.

Arsin'deki Trabzon Organize Sanayi Bölgesi toplam 983 420 m²'lik bir alanda kurulmuş olup, bölgedeki 25 adet yapı adasında toplam 104 sanayi parseli mevcuttur (Fotoğraf 1). 1999 yılı sonuna kadar 74 firmaya 104 sanayi parseli tahsis edilmiş olup, bunlardan 67 adeti hizmete geçmiştir (Tablo 8).

Tablo 8. Trabzon Organize Sanayi bölgesi Kuruluşları (1999).

Sektör	Adet
Gıda	16
Basım-yayın	7
Makine-metal	18
Cam ve cam mamulleri	6
Ağaç ürünleri	8
Kimya	5
Tekstil	5
Diğerleri	9
TOPLAM	74

Kaynak: Trabzon Sanayi ve ticaret Odası Müdürlüğü kayıtlarından.

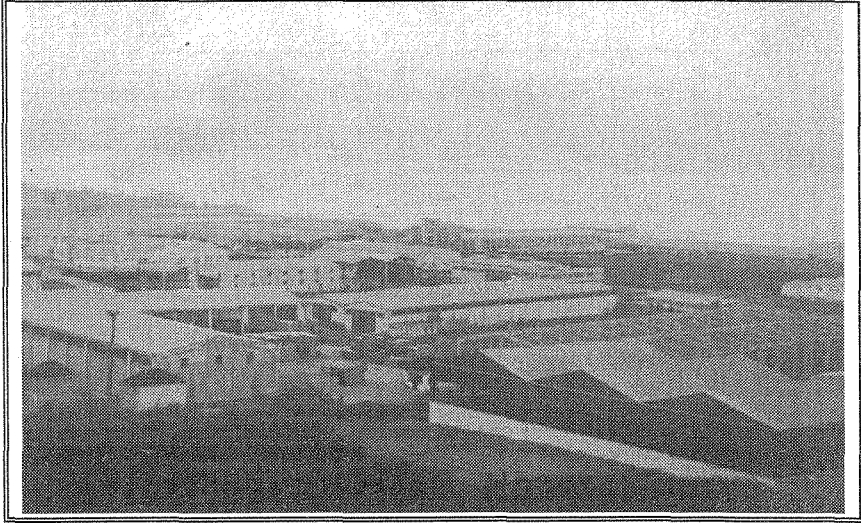
Trabzon İli'nde 1999 yılı itibariyle 11 adet küçük sanayi sitesi mevcut olup, bunların 6'sı inşaatı tamamlanarak faaliyete geçmişti (Tablo 9). Sürmene (işyeri sayısı 126) ve Akçaabat (işyeri sayısı 54) küçük sanayi sitelerinin inşaatı devam ediyordu. Ayakkabıcılar Küçük Sanayi Sitesi (Trabzon Kenti'nde), Beşikdüzü Küçük Sanayi Sitesi ve Vakfikebir Küçük Sanayi Sitesi'nin ise kuruluş işlemleri tamamlanmıştı.

Tablo 9. Trabzon İli'ndeki Hizmette Olan Küçük Sanayi Siteleri (1999)

Küçük Sanayi Sitesi	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Of Küçük Sanayi Sitesi	111	460
Trabzon Marangoz ve Mobilyacılar Sitesi	176	450
Trabzon Keresteciler Küçük Sanayi Sitesi	18	40
Fatih Küçük Sanayi Sitesi	119	415
Trabzon Küçük Sanayi Sitesi	225	972
Maçka Küçük Sanayi Sitesi	73	240
TOPLAM	722	2 577

Kaynak: Trabzon Sanayi ve Ticaret Odası kayıtlarından.

Fotoğraf 4. Arsin'deki Trabzon Organize Sanayi Bölgesi'nin Genel Görünüşü.

D. SANAYİ KOLLARI

a. Gıda-İçki ve Tütün Sanayii Sektörü

1992 Sanayi ve İşyeri Sayımına göre, gıda-içki ve tütün sanayii sektörü ortalama çalışanlar sayısı bakımından Trabzon'un en önde gelen sanayi dalını oluşturmaktadır (% 47.4). Bu sektörün ilin toplam sanayi tesisi sayısı içindeki payı ise % 13.4 kadardır. Bu bakımdan söz konusu sanayi dalı, dokuma-giyim-deri ve mamulleri sanayii (% 32.3), ağaç ürünleri ve mobilya sanayii (% 24.2) ve metal eşya-makine ve teçhizat sanayii (% 21.7) sektörlerinden sonra dördüncü sırada gelmektedir. Buradan da, ildeki gıda-içki ve tütün sanayii sektörüne ait tesislerin genellikle büyük kuruluşlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu durum, özellikle çay fabrikaları ve yaprak tütün işleme atölyelerinde daha belirgindir.

1952'de çıkartılan yasayla çay etkim alanları genişletilince Trabzon'da da ekimine başlanmış olan çayın işlenmesi amacıyla, 1959'da Eskipazar Çay Fabrikası işletmeye açıldı. Daha sonraki yıllarda çay üretimindeki artışa bağlı olarak kurulan çay fabrikaları şunlardır: Of İlçesi'nin Bölümlü Köyün'deki fabrika, Sürmene, Araklı, Hayrat ve Çamlı fabrikaları (Fotoğraf 2).

Günümüzde ilde, 23'ü özel sektöre, 8'i de Çay-Kur'a ait olmak üzere toplam 31 adet çay fabrikası vardır. Nisan ortasından eylül sonuna kadar olan

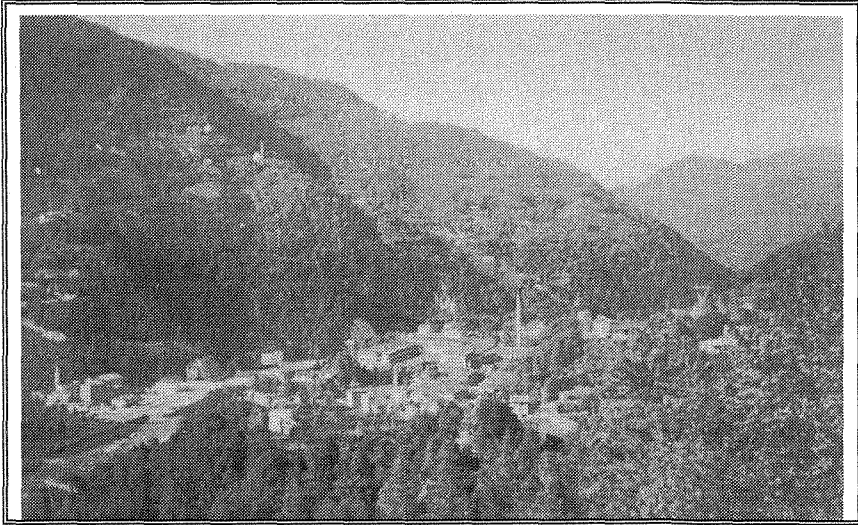
dönemde çalışan bu fabrikalar, çay üretimine bağlı olarak Sürmene, Of, Hayrat ve Araklı ilçelerinde toplanmıştır. Söz konusu fabrikalarda çalışan işçilerin yaklaşık % 80'i mevsimlik işçilerdir. Çayın işlenmesi sayesinde, Trabzon'daki fabrikalarda en az 10 000 insan çay alım kampanyası döneminde iş bulmaktadır. İldeki çay fabrikalarının toplam kuru çay üretim kapasitesi 41 355 ton/yıldır.

Fındık kırma-işleme fabrikaları da daha çok mevsimlik üretim yapan küçük kuruluşlardır. 1999'da ilde bu alanda üretim yapan 9 adet tesis vardı. Yılda 36 300 ton fındık işleme kapasitesine sahip olan bu kuruluşlarda kapasite kullanımı çok düşüktür.

Merkez İlçe, Akçaabat, Maçka, Pazar (puro), Artvin Merkezi İlçe, Ardanuç ve Borçka'da yetişen tütünler, Tekel'in yaprak tütün bakım ve işleme atölyelerinde değerlendirilmektedir.

Bunlardan, Trabzon Kenti'ndeki Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Atölyesi'nde, 2000 yılında 340 personel çalışıyordu. Tesisin yaprak tütün işleme kapasitesi 4 500 ton/yıldır. Ancak yöredeki tütün üretiminin azalmasına bağlı olarak kuruluş çok düşük kapasite ile çalışmaktadır. Örneğin, 2000 yılında atölyede işlenen tütün miktarı 624 797 kg (25 842 denk) olarak gerçekleşmiştir. İşlenen tütünler, İstanbul, İzmir, Adana, Tokat ve Malatya'daki sigara fabrikalarına gönderilmektedir.

Fotoğraf 2. Bölümlü (Of) Çay Fabrikası'nın Genel Görünüşü.

Ayrıca Akçaabat'ta bakım kapasitesi 6 000 m² tütün olan bir yaprak tütün bakım atölyesi bulunmaktadır. Ancak tütün üretimindeki azalmaya bağlı olarak bu kuruluşun yıllık işleme kapasitesi de 1 000-1 5000 tonlara kadar düşmüştür. Örneğin, 2000 yılında işlenen tütün miktarı 977 387 kg kadardı. Aynı yıl tesisin personel sayısı, 222 kişi idi. İşlenen tütünlere İstanbul, Bitlis, Tokat, Malatya, Samsun ve İzmir'deki sigara fabrikalarına sevk edilmektedir.

Son yıllarda yoğurt, peynir ve tereyağı sanayiinde işleme, değerlendirme ve pazara arz bakımından bir gelişme göze çarpmaktadır. Bazı köylerde kooperatifçilik çalışmaları ve yurt dışı gözlemlerin söz konusu kooperatiflerde değerlendirilmesi bu gelişmede etkili olmuştur. Böylece hayvansal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasındaki gelişme, diğer tarım ürünlerinden daha hızlı olmaktadır.

1999 yılı itibariyle ilde yoğurt, peynir ve tereyağı üretimi yapan 7 adet tarımsal kalkınma kooperatifi, 19 adet de özel sektöre ait fabrika ve üretim merkezi mevcuttur. Bu kuruluşların yıllık toplam süt mamulleri üretim kapasitesi 5 000 ton kadardır.

Trabzon'da un ve unlu mamuller sanayiinin eski bir geçmişi vardır. İlde ilk un fabrikası 1957'de işletmeye açılmıştır. Günümüzde ilde öğütülmüş tahıl ürünleri imal eden 3 adet tesis vardır. Bu tesislerin yıllık un üretim kapasitesi 102 384 ton, kepek üretim kapasitesi ise 25 596 ton kadardır. Ayrıca ilde su gücü veya elektrikle çalışan çok sayıda değirmen vardır.

İlde un fabrikaları ve değirmenler dışında unlu mamuller imal eden tesisler de bulunmaktadır. Bu alanda toplam 32 tesis vardır. Özellikle Giz Bisküvi Fabrikası, 200 civarındaki çalışanıyla ilin en büyük sanayi kuruluşu durumundadır. Diğer tesisler ise şekerleme-helva, kakao, çikolata, makarna, şehriye ve kuskus gibi unlu mamuller imal eden küçük ve orta ölçekli kuruluşlardır. İlde fırın ürünleri imal eden 191 adet (1992) küçük ekmeğin yanında, 2 adet modern büyük fırın bulunmaktadır. Özellikle odun yakılarak pişirilen Trabzon ekmeği yöreye özgü bir unlu mamuldür.

Gıda dalındaki diğer işletmeler arasında; 5 donmuş gıda ve balık işleme tesisi, 1 adet rafine tuz üreten tesis, 1 adet gazoz imalathanesi ve belediyelere ait mezbahalar da sayılabilir.

b. Ağaç Ürünleri ve Mobilya Sanayii Sektörü

1992 yılı verilerine göre, ağaç ürünleri ve mobilya sanayii kolu, toplam 1269 çalışan sayısı ile (toplam sanayi işçileri sayısının % 12.5'i), bu bakımdan

ilin gıda-içki ve tütün sanayiinden sonra ikinci sırada gelen sanayi dalı idi.

Zengin bir orman varlığına sahip olan Trabzon İli, ağaç ürünleri sanayiinin gelişmesi için elverişli bir doğal ortam oluşturmaktadır. Fakat ilde bu sanayi kolunun yeterince geliştiği pek söylenemez. Nitekim, 1999 yılı verilerine göre ilde söz konusu sektörde büyük ölçekli kuruluş olarak 3 mobilya fabrikası, 1 kereste işleme ve fınnlama fabrikası, 4 kontraplak fabrikası vardır. Buna karşılık bu dalda imalat yapan küçük ölçekli tesislerin sayısı hayli fazla olup, 1992 yılı verilerine göre bunların sayısı 481'dir (toplam tesis sayısının % 24.2'si). Bu atölyelerin 56'sı kereste ve parke sanayii alanında, 170'i inşaat kerestesi ve doğrama imalatı alanında, 226'sı mobilya imalatı alanında, 2'si tahta plaka imali alanında, 27'si de diğer ağaç ürünleri imalatı alanında faaliyet gösteriyordu. 1999 yılı verilerine göre, Trabzon'da bulunan Marangoz ve Mobilyacılar Küçük Sanayi Sitesi'ndeki 176 işyerinde 450 kişi, Keresteciler Küçük Sanayi Sitesi'ndeki 18 işyerinde 40 kişi çalışmaktadır. Geri kalan marangoz, mobilya, bıçkı ve hızar atölyeleri ise ilin hemen her yanına dağılmış durumdadır.

Kıyı köylerinde özellikle, Sargana ve Cima köylerinde Osmanlılar Döneminden beri yalnızca keser ve balta kullanılarak balıkçı tekneleri yapılmaktadır. Sürmene'nin şimşir kaşık ve kepçeleriyle, ağızlıkları, ağaç oymacılığının yöreye özgü ürünleridir.

c. Metal Eşya, Makine ve Teçhizat Sanayii Sektörü

Bu sanayi kolu, gerek tesis sayısı (431 adet, toplam tesis sayısının % 21.1'i) gerekse işçi sayısı bakımından (1248 çalışan, toplam çalışanlar sayısının % 12.3'ü) il sanayiinin sektörel dağılımında üçüncü sırada gelmektedir.

Trabzon'da metal eşya-makine ve teçhizat sanayii kolunda çeşitlilik vardır. Bu kolda sayılabilecek başlıca alanlar; soğutucu, radyan soba, elektrikli fırın, asansör, buhar kazanı, oto yedek parçaları, elektrikli şofben, iş makineleri, el arabası, madeni büro malzemeleri, su ve akaryakıt tankı, damper, römork, paketleme makinesi, elektrikli tartı, fındık entegre makineleri, çay makinesi, çelik ve alüminyum profil ve doğramalar imalataıdır.

Küçük ölçekli sanayi işyerlerinin çoğunluğu Trabzon'un önemli bir transit taşımacılık merkezi olması sonucu ortaya çıkan ve yedek parça üretimde uzmanlaşan imalathanelerle oto onarım atölyeleridir. Bunların yanı sıra, özellikle mangal, su güğümü, mutfak eşyası üreten bakırcılar, el örgüsü altın bilezik üreten tesisler, İngiliz tipi baskül, Belçika tipi tabanca yapan ve bıçak üreten

atölyeler vardır. Bunlar, Merkez İlçe, Beşikdüzü ve Sürmene'de (bıçak atölyeleri) yoğunlaşmıştır. Çarşıbaşı İlçesi'ne bağlı Çallı, Erenköy ve Şahinli köylerinde galvanizli tel dokuma atölyeleri bulunmaktadır. Sürmene'nin Çamburnu ve Yeniay kasabalarında usta-çırak ilişkisi içinde atadan gelen yat ve küçük tonajlı gemi yapımı günümüzde de devam etmektedir. 1999'da Çamburnu'ndaki 7 tersanede 80 kişi, Yeniay'daki 1 tersanede ise 12 kişi çalışıyordu.

d. Dokuma, Giyim, Deri ve Mamulleri Sanayii Sektörü

1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı sonuçlarına göre, dokuma-giyim-deri ve mamulleri sanayi sektörü, 641 işyeriyle birinci sırayı alıyordu. Toplam çalışanlar sayısı bakımından ise sektörler arasında bu kol % 12.0'lik bir oranla (toplam çalışan sayısı 1213 kişi) dördüncü sırada geliyordu.

Aynı sayımda, tümü küçük sanayi kapsamına giren bu işyerlerinin, 6'sı dokuma imalatı (tekstil ipliği ve aprenmesi); 521'i giyim eşyası imalatı; 114'ü de deri ve ayakkabı imalatı alanlarında faaliyet gösteriyordu.

Geçmişte önemli olan keten bezi ve ipek dokumacılığı yok olmuşsa da, yörenin geleneksel giysisi olan peştamal, başörtüsü, iç çamaşırı, çorap kilim, halı, heybe dokumacılığı özellikle Çarşıbaşı, Beşikdüzü ve Şalpazarı ilçelerinde sürdürülmektedir. 1992'de dokuma dalındaki 527 işyerinin % 70'ten fazlası yalnızca 1 kişiliktir. İlde yorgan, karyola takımı, dantel işlemeciliği az da olsa sürdürülen geleneksel el sanatlarındandır.

Halen (1999) ilde konfeksiyon imalatı alanında büyük ölçekli 2 adet tesis vardır. Bu işletmeler; 40 işçi çalıştıran Trabzon Giyim Sanayii Anonim Şirketi ve 10 işçi çalıştıran Karadeniz Tekstil ve Giyim Sanayii Ticaret Limited Şirketi'dir.

İlin geleneksel el sanatlarından olan sepicilik günümüzde tümüyle yok olmuştur. Ayakkabı imalatı alanında ise 1992 yılı itibarıyla 113 atölye mevcut olup, bu atölyelerde 387 işçi çalışıyordu.

Halen (1999) ilde ayakkabı imal edilen büyük ölçekli 2 adet fabrika vardır. Bu kuruluşlar; 16 işçi çalıştıran Kuzey Ayakkabıcılık İmalat Pazarlama Anonim Şirketi ve 10 işçi çalıştıran Yükünçler Ayakkabıcılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi'dir.

e. Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii Sektörü

Taş ve toprağa dayalı sanayii sektörü, ilin gerek tesis sayısı (72 adet, toplam tesis sayısının % 3.6'sı) gerekse çalışan işçi sayısı bakımından (toplam

719 kişi, çalışanlar toplamının % 7.1'i) ilin beşinci sırada gelen sanayi koludur.

Taş ve toprağa dayalı sanayilerin kurulup gelişmesi ile yörenin kentleşmesi ve kalkınması arasında yakın bir ilişki vardır.27 Fakat Trabzon'da bu dalda üretim yapan tesislerin daha çok küçük ölçekli işletmeler olduğu gözlenmektedir. Nitekim, 1992 yılı sanayi sayımına göre, bu sektördeki kuruluşların 65'i küçük sanayi tesislerinden, 7'si ise büyük sanayi tesislerinden oluşuyordu. Bu büyük sanayi kuruluşlarından 1'i çimento fabrikası, 1'i tuğla-kiremit fabrikası, 2'si cam ve dekorculuk imalathanesi, 1'i karo-mermer imalathanesi, 1'i beton direk-prefabrik malzemeler fabrikası, 1'i de hazır beton tesisidir. Bu imalat dalında küçük ölçekli işletmeler olarak 60 adet briket-karo-mozaik-mermer, 1 adet parke taşı, 1 adet cam mozaik, 1 adet hazır beton ve 3 adet mıcırkum üreten tesis bulunmaktadır.

Trabzon Çimento Fabrikası, Türkiye'de kuru sistemli çimento fabrikalarının en büyüklerinden biridir. 1967'de işletmeye açılan fabrikanın yapımı 3 yıl sürmüştü. 1992'de özelleştirilen bu kuruluş yılda 455 000 ton çimento üretebilecek kapasitededir. Fabrika, kullandığı çimento hammaddesini Trabzon-Merkez-Düzalan (kil), Maçka-Altundere (kireçtaşı), Araklı-Taşönü (kıltaşı) ve Arsin-Kuzguncuk (tras) sahalarından; alçıyı Erzurum'dan, cürufu Karadeniz Ereğlisi'nden; enerjiyi de enterkonnekte sisteminden sağlamaktadır. 1999'da kuruluşta 35 kişi çalışıyordu.

Taş ve toprağa dayalı sanayii kolundaki diğer kuruluşlar toplam olarak yılda 14 400 ton beton direk, 15 000 000 adet tuğla üretim kapasitesine sahiptirler. Cam sanayii dalındaki işletmelerde yalıtımlı çift cam, cam mozaik ve cam mutfak ürünleri üretimi yapılmaktadır. Ayrıca, ildeki tesislerde çok sayıda briket, parke taşı, bordür ve karo üretilmektedir.

f. Kimya, Kauçuk ve Plastik Ürünleri Sanayii Sektörü

1992 sanayi sayımı sonuçlarına göre, ilde 6'sı büyük sanayi tesisi, 34'ü de küçük sanayi tesisi olmak üzere toplam 40 adet işletme kimya, kauçuk ve plastik ürünleri sanayiinde faaliyet gösteriyordu (toplam tesis sayısının % 2'si). Bunlarda toplam 533 işçi çalışıyordu (toplam çalışanlar sayısının % 5.5'i). Bu veriler, ilde kimya-kauçuk ve plastik sanayii sektörünün gelişmemiş olduğunu göstermektedir.

Bu dalda üretilen başlıca ürünler; sentetik kauçuk ve plastik gibi ana kimyasal ürünler, temizlik maddeleri, kozmetik ürünleri, boya, cila, vernik, sıvı

oksijen, karbondioksit, tıbbi ürünler, plastik boru, lastik ayakkabı, naylon poşet, suni sünger, oto lastiği, PVC kapı ve pencere doğramasıdır.

Türkiye'nin ameliyat ipliği üreten ilk ve tek fabrikası Trabzon'da kurulmuştur. 1970 yılında çalışmalarına cerrahi katgüt üretimi ile başlayan Doğan, bugün dokuz ayrı cerrahi dikiş ipliğinden, ileri teknoloji ürünü çeşitli cerrahi iğnelerle 1 000'e yakın ürünü sağlık hizmetine sunmaktadır. Doğan'ın Yomra İlçesi'nin Şana yöresinde kurulu Katgüt Sanayii Fabrikası'nda yılda 600 000 kutu çeşitli cerrahi dikiş malzemesi üretilmektedir.

g. Metal Ana Sanayii Sektörü

İlde metal ana sanayii kolunda faaliyet gösteren 10 kuruluş vardır (ildeki toplam sanayi tesisi sayısının % 0.5'i). Bunlardan 4'ü çelik döküm fabrikası, 4'ü bakır ve çinko işleme fabrikası, 1'i galvanizli boru fabrikası, 1'i de galvanizli sac fabrikasıdır.

Toplam 204 kişinin çalıştığı (toplam sanayi işçilerinin % 2.1'i) bu fabrikaların yıllık üretim kapasiteleri; 2 168 ton levha çinko, 650 ton levha kurşun, 25 144 ton galvanizli boru ve 10 101 ton çelik dökümdür.

h. Kâğıt-Kâğıt Ürünleri ve Basım Sanayii Sektörü

İlde, çalışan sayısı bakımından (111 kişi, toplam çalışanların % 1.1'i) tüm sanayi kolları içinde en düşük oran, kâğıt, kâğıt ürünleri ve basım sanayiine aittir. Orta ölçekli işletmeler olarak, 3 ulusal gazetenin basımının yapıldığı, toplam 75 işçi çalıştıran 2 matbaa tesisi, 20 işçi çalıştıran 1 kâğıt ambalaj tesisi vardır. Ayrıca 10 kişinin altında işçi çalıştıran 44 küçük ölçekli işletme, matbaacılık, ambalaj baskıları, muhtelif karton kutu imalatı alanlarında faaliyet göstermektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Trabzon, Osmanlı Dönemi'nden kalma potansiyeli ve Cumhuriyet Dönemi'nde zaman zaman hızlanan sanayileşme hareketine rağmen bu alanda yeterince gelişmemiş illerden biridir. Doğal zenginliklerin fazla olmayışı, büyük ulusal pazarlardan uzak oluşu, nitelikli işgücü eksikliği, altyapı yatırımlarının yetersizliği, ulaştırma maliyetlerinin yüksekliği, gelir düzeyinin yetersizliği nedeniyle iç talebin düşük seviyelerde olması ve diğer olumsuz etkenler özel sektörü yatırım yapmaktan caydıran belli başlı unsurlar arasındadır.

Sayısal bakımdan Trabzon sanayiinde "küçük işletmeler" hâkimdir. Ancak, çalışanlar sayısı ve katma değer kriterleri esas alındığında, il sanayiinde büyük tesisler öne geçmektedir.

İlin tesis sayısı bakımından başta gelen sanayi kolu dokuma-giyim-deri ve mamulleri sanayii sektörü, çalışanlar sayısı bakımından başta gelen sanayi dalı ise gıda-içki ve tütün sanayii sektörüdür. Bu durum, Trabzon sanayiinde tüketim malları üreten sanayi kollarının hâkim durumda olduğunu göstermektedir.

Trabzon İli'nin sanayi sektöründe var olan sorunları ve bu sorunların çözüm önerilerini ana hatlarıyla şöyle özetleyebiliriz:

1. Trabzon, Doğu Karadeniz'in diğer illeri gibi büyük ölçekli ağır sanayi yatırımları açısından uygun bir mekân değildir. Ancak, bölgenin tarımsal yapısına uygun küçük ve orta ölçekli imalât sanayi yatırımlarının yapılması ekonomik gelecekte etkili olabilir. Bunun yanı sıra, BDT piyasalarına hitap edebilecek hafif sanayi yatırımları büyük önem arz etmektedir. Çünkü; Trabzon'dan BDT ülkelerine ihraç edilen malların çoğunluğunun üretimi il dışındadır gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla elde edilen gelir üretim merkezlerine transfer edilmekte, Trabzon'da ise sadece aracı kârı kalmaktadır. Bu malların ilde üretilmesi gelirin tamamının burada kalmasını sağlayacaktır. Bu nedenle özel sektörün bu tür yatırımları gerçekleştirebilmesi için uygun koşulların hazırlanması gerekir.

2. Arsin Organize Sanayi Bölgesi'nde yeni yatırım yapacaklar için yer kalmamıştır. Yeni yatırımlar için arazi tahsis edilmesi; bunun için de ikinci ve üçüncü organize sanayi bölgelerinin en kısa sürede kurulması gerekmektedir.

3. Organize sanayi bölgelerinin yanı sıra, ilde yeni küçük sanayi siteleri kurularak sanatkarların ve küçük işletmelerin organize bir şekilde imalat yapmalarını sağlanmalıdır. Küçük sanayi sitelerine verilen finans, eğitim ve teknoloji geliştirme desteği artırılmalıdır.

4. Beşikdüzü İlçesi'nde faaliyet gösteren baskül imalatçılarının üretim giderlerinin pahalı olması, pazarlama sorunları ve münferit üretim yapmaları sonucu işlerini terk ettikleri veya başka imalat kollarında arayışa girdikleri gözlenmektedir. İmkan sağlandığında bu sanatkarların tıbbi malzeme üretimi yapabilecekleri ve bu sayede de yörede istihdam sağlayacakları göz önüne alınarak, bunların KOBİ kredilerinden yararlandırılmaları için destek sağlanmalıdır.

5. Çarşıbaşı İlçesi'ne bağlı Çallı, Erenköy ve Şahinli köylerinde kendi olanakları ile faaliyette bulunan galvanizli tel dokuma atölyelerinin finansman yetersizliği, işyeri yetersizliği ve üretim azlığından talebe cevap verilememsi gibi sorunlarına el atılmalıdır. Yurt dışında çalışan Trabzonluların tasarruflarının yöreye kanalize edilmesinin sağlanması veya devletin katkıda bulunması durumunda, yörede 300-400 kişinin iş bulma olanağına kavuşması mümkün olabilecektir.

6. Trabzon İli'nde el sanatları alanında, dokuma, bacılık, hasır bilezik, ağaç işi, telkari ve bıçak gibi imalatlar yapılmaktadır. El sanatları ve hediyelik eşyaların ihracatı ülke ekonomisine önemli katkıda bulunacağı gibi, ülke kültürünün tanıtımı ve turizmin canlanmasına da katkıda bulunacaktır.

7. Sürmene'nin Çamburnu ve Yeniay beldelerinde geleneksel tekniklerle sürdürülen ve il ekonomisine büyük katkısı olan tekne ve gemi inşaatı modern tekniklerle yapılmalıdır. Yöre sakinlerinin sahip olduğu yetenek değerlendirilerek ekonomiye kazandırılmalıdır. Aksi takdirde geleneksel tekniklerle yürütülen çalışmalar teknolojiye yenik düşecektir. Bu nedenle Sürmene'ye en kısa sürede modern bir tersane yapılmalıdır. □

Kaynakça

- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *Sanayi İstatistikleri, Teşvik-i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1936-1941 Yılları Faaliyeti, İstanbul, 1945.*
- BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, *Sanayi İstatistikleri, Teşvik-i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1932 Senesi Faaliyeti, İstanbul, 1933.*
- BERBER, M., 1997, "Trabzon'un Sosyal ve Ekonomik Yapısındaki Gelişmeler". *Trabzon Yıllığı'97, Trabzon Belediye Başkanlığı Yay. No: 52, Yıllık Dizisi 1, s.33-47, Ankara.*
- DİE, 1927 *Sanayi Sayımı, Ankara, 1969.*
- DİE, 1964 *Sanayi ve İşyerleri Sayımı, DİE Yay. No: 547, Ankara, 1968.*
- DİE, *Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı, Birinci Aşama Sonuçları, Türkiye ve İller, 1992.*
- DİE, *Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı, İkinci Aşama Sonuçları, I-Büyük İmalat Sanayi, Türkiye, 1992.*
- DİE, *İllere Göre Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Türkiye, 1995-1996.*
- DİE, *Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 1996.*
- DİE, *Yıllık İmalat Sanayii İstatistikleri 1998.*
- DİE, 1997 *Genel Nüfus İspiti İdari Bölünüş, Ankara, Eylül 1999.*
- DİE, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Trabzon.*
- DOĞANAY, H., 1994, "Türkiye'de İç Göçler ve Başlıca Sonuçları". *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, Cilt: 2, s. 133-149, Erzurum.*

- HACISALİHOĞLU, İ.Y., 1997, "Trabzon Şehrinde Sarp Sınır Kapısının Açılışından Sonra Ticaret Fonksiyonundaki Değişmeler". *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:32, s. 284-299, İstanbul.
- KARA, H., 1990, "Çukurova'da Endüstri". *Coğrafya Araştırmaları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu,, Cilt: 1, Şubat 1990, Sayı: 2, Ankara.*
- KILIÇASLAN, A., 1994 *Trabzon-Değirmendere Havzası'nın Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.*
- KILIÇASLAN, A., 1994, "Trabzon ve Akçaabat'ta Tütün Tarımı". *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 29, s.359-373, İstanbul.
- KODAY, S., 1999, "Trabzon Limanı". *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:34, s. 467-488, İstanbul.
- KODAY, S., 1999, "Türkiye Çay Tarım Alanlarının Dağılışı ve Çay Üretimimizdeki Gelişmeler". *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:35, s. 324-346, İstanbul.
- KUTBAY, C., 1982, *Kamu Yatırımlarının Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Diğer İller İtibariyle Dağılımı, (1963-1981 Dönemi)*, DPT Yay. No: 1830, KÖYD Yay. No: 28, Ankara.
- KÜTÜKOĞLU, M., 1988, "XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti". *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Ondokuz Mayıs Üniv. Eğitim Fak. Dergisi, Özel Sayı, No: 1, Samsun.
- MUTLUER, M., 1995, *Gelişimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayii. Denizli Sanayi Odası Yayınları, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova-İzmir.*
- ÖZGÜÇ, N., 1986-1987, "Türkiye'de Sanayi Faaliyetlerinin Gelişmesi, Yapısı ve Dağılışı". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi*, Sayı: 2, s. 35-70, İstanbul.
- TANDOĞAN, A., 1989, *Türkiye'de 1975-1980 Döneminde İller Arası Göçler. Karadeniz Teknik Üniv. Genel Yay. No: 144, İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Yay. No: 5, Trabzon.*
- TEKİNDAĞ, M.C., 1974, "Trabzon". *İslam Ansiklopedisi*, Cilt XII/1, İstanbul.
- Trabzon Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği Raporu, 24 Temmuz 1994.*
- Trabzon Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Trabzon İli Ekonomik Durum Raporları (1996, 1997, 1998, 1999),*
- Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası İl Müdürlüğü, 1995, Trabzon Ekonomisine Genel Bir Bakış, Sorunlar ve Öneriler, Trabzon.*
- Trabzon Valiliği İl Çevre Müdürlüğü, Trabzon İli Çevre Durum Raporu, Trabzon-1996.*
- TÜMERTETİN, E., 1957, "Türkiye Sanayinin Bünyesi ve Dağılışı". *Türk Coğrafya Dergisi*, Yıl: XII, Sayı: 17 s. 20-49, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E., 1969, *Sanayi Coğrafyası. İst. Üniv. Yay. No: 754, Coğrafya Enst. Yay. No: 22, İstanbul.*
- TÜMERTEKİN, E., 1973, *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehrsel Fonksiyonlar. İst. Üniv. Yay. No: 1840, Coğrafya Enst. Yay. No: 72, İstanbul.*
- Yurt Ansiklopedisi (Türkiye, İl İl; Dünyü, Bugünü, Yarını), Trabzon, Cilt 10, İstanbul.*
- ZAMAN, M., 1996, *Tonya'nın Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.*

NOTLAR:

- 1 DİE, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Trabzon, s. 194 ve 216'dan hesaplanmıştır.
- 2 Trabzon Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, 1999 Yılı Trabzon İli Ekonomik Durum Raporu, s. 21.
- 3 Trabzon Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, 1999 Yılı Trabzon İli Ekonomik Durum Raporu, s. 28-29.
- 4 DİE, Ekonomik ve sosyal Göstergeler, Trabzon, s. 21.
- 5 KARA, H., 1990, "Çukurova'da Endüstri". Coğrafya Araştırmaları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu., Cilt: 1, Şubat 1990, Sayı: 2, Ankara, s. 199.
- 6 DİE, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Trabzon, s. 242'den yararlanılarak hesaplanmıştır
- 7 DİE, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Trabzon, s. 243.
- 8 TC Trabzon Valiliği İl Çevre Müdürlüğü, Trabzon İli Çevre Durum Raporu, 1996, TRABZON, s. 136.
- 9 KARA, H., 1990, a. g. e., s.201.
- 10 HACISALİHOĞLU, İ.Y., 1997, "Trabzon Şehrinde Sarp Sınır Kapısının Açılışından Sonra Ticaret Fonksiyonundaki Değişmeler". Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:32, İstanbul, s. 284.
- 11 HACISALİHOĞLU, İ.Y., 1997, a. g. e., s. 284.
- 12 TÜRMEKİN, E., 1969, Sanayi Coğrafyası (Üçüncü Baskı). İstanbul Üniv. Yay. No: 751, Coğrafya Enst. Yay. No: 22, İstanbul, s. 87.
- 13 DİE, İllere Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla. Türkiye. 1995-1996, s. 63.
- 14 DİE, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Trabzon, s. 330.
- 15 DİE, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Trabzon, s. 325-327.
- 16 HACISALİHOĞLU, İ.Y., 1997, a. g. e., s. 284.
- 17 YURT ANSİKLOPEDİSİ (Türkiye, İl İl; Dünyü, Bugünü, Yarını), Trabzon, Cilt 10, İstanbul, s. 7225.
- 18 DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, 1927 Sanayi Sayımı. Ankara, 1969.
- 19 Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Sanayi İstatistikleri, Teşvik-i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1932 Senesi Faaliyeti, İstanbul, 1933.
- 20 Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Sanayi İstatistikleri. Teşvik-i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1936-1941 Yılları Faaliyeti, İstanbul, 1945.
- 21 TÜRMEKİN, E., 1957, "Türkiye Sanayiinin Bünyesi ve Dağılışı". Türk Coğrafya Dergisi, Yıl: XII, Sayı: 17, İstanbul, s.36.
- 22 DİE, 1964 Sanayi ve İşyerleri Sayımı, DİE Yay. No: 547, Ankara, 1968.
- 23 DİE, Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı. Birinci ve İkinci Aşama Sonuçları, Türkiye ve İller, 1992.
- 24 DİE, Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 1998, s. 198.
- 25 Trabzon Sanayi ve Ticaret Odası kayıtlarından.
- 26 DİE kaynaklarında, Trabzon ili için değerler, tesis sayısının az olması nedeniyle gizlilik ilkesine uymak için, toplam olarak verilmiş, hangi sanayi kollarına ait oldukları belirtilmemiştir. Bu nedenle, DİE dokümanlarında bilgi bulunmayan büyük sanayi kuruluşlarının çalışanlar

sayıları ve ilçelere göre dağılımında, Trabzon Sanayi ve Ticaret Odası'nın dokümanlarından yararlanılmıştır.

27 KARA, H., 1990, a. g. e., s.216.

